

Srečo Dragoš

Slepe pege socialne države

Z metaforo, uporabljeno v naslovu, so mišljene družbene lastnosti oz. dejstva (kot bi rekel Durkheim), ki jih kljub njihovem obstoju ignoriramo ali podcenjujemo, bodisi zaradi ideoloških razlogov, zgodovinske amnezije ali napačnih razvojnih vzorcev. V zvezi z negotovostjo socialne države – najpomembnejše družboslovne inovacije 20. stoletja – se je teh »slepih peg« v slovenskem razvoju nabralo več. Poleg tistih, ki so naštele v uvodu tega besedila, se prispevek v nadaljevanju osredotoča na tri najpomembnejše, to so: predsodki, stroški in vrednote. V Sloveniji so se predsodki do socialne države in njenih uporabnikov tako okrepili, da po stopnji njihovega izražanja presegamo evropsko povprečje kot tudi povprečje nekdanjih socialističnih držav, čeprav je to višje od EU. Druga »slepa pega«, nevarna za prihodnost socialne države, je njena poraba, po kateri izstopamo znotraj EU v anoreksično smer. Vse od osamosvojitve smo glede na celotne državne izdatke kot tudi znotraj posameznih področij izrazito podhranjeni, saj si nismo nikoli določili cilja, da se moramo dvigniti (vsaj) na povprečje EU. Tretja nevarnost pa je sklop tistih vrednot, ki so jih avtorji frankfurtske šole označili za sestavine avtoritarne osebnosti. Tudi po teh smo izrazito nadpovprečni v evropskem prostoru.

Ključne besede: socialna politika, predsodki, neoliberalizem, fašizem, avtoritarna osebnost.

Dr. Srečo Dragoš je docent na Fakulteti za socialno delo Univerze v Ljubljani. Kontakt: sreco.dragos@fsd.uni-lj.si

Blind spots of the welfare state

With the metaphor used in the title, the reference is to social characteristics or facts (as Durkheim would say) that we ignore or underestimate despite their existence, whether due to ideological reasons, historical amnesia, or flawed developmental patterns. In relation to the uncertainty of the welfare state – the most important social science innovation of the 20th century – several such “blind spots” have accumulated in Slovenia’s development. In addition to those listed in the introduction of this text, the following contribution focuses on the three most significant ones: prejudice, costs, and values. In Slovenia, prejudice against the welfare state and its users has intensified to such an extent that, in terms of its expression, we exceed both the European average and the average of former socialist countries, despite the latter being higher than the EU average. The second “blind spot,” which poses a danger to the future of the welfare state, is its expenditure, where we stand out within the EU in an anorexic direction. Since independence, we have been significantly underfunded in terms of total state expenditure and within its individual sectors, as we have never set a goal to rise (at least) to the EU average. The third danger concerns a set of values that the authors of the Frankfurt School identified as components of the authoritarian personality. In these, too, we are markedly above the European average.

Keywords: social policy, prejudice, neoliberalism, fascism, authoritarian personality

Srečo Dragoš, PhD, is an Assistant Professor at the Faculty of Social Work, University of Ljubljana. Contact: sreco.dragos@fsd.uni-lj.si

Uvod

V prvem delu prispevka so obravnavani predsodki v slovenskem javnem mnenju do socialne države in njenih uporabnikov. Drugi del je namenjen longitudinalnemu pregledu in razrezu financiranja socialne države. V tretjem delu pa je podana primerjava slovenskega in evropskega prostora z vidika nekaterih individualnih vrednot, ki so jih teoretiki frankfurtske šole imeli za ključne sestavine avtoritarne osebnosti – prav te lastnosti pa so v Sloveniji zastopane občutno bolj kot pa v državah EU. Predsodki, državna potrošnja in vrednote so v tej zvezi precej zanemaren predmet pozornosti, čeprav ti trije elementi družbene strukture odločilno vplivajo na prihodnost socialne

0009-0002-2590-5511

države. Niso pa edini. V tem uvodu zato naštejem še nekaj drugih, enako pomembnih »slepih peg«, čeprav jih izpuščam iz nadaljnje obravnave. »Slepe pege« so metafora za družbene lastnosti oz. dejstva (kot bi rekel Durkheim), ki jih kljub njihovemu obstoju ignoriramo ali podcenjujemo, bodisi zaradi ideoloških razlogov, zgodovinske amnezije ali napačnih razvojnih vzorcev.

1. Razvoj socialnega dela (tako v pomenu laične kot profesionalne dejavnosti) je možen tudi brez socialne politike, čeprav ne velja obratno, kajti vsak(ršn)a socialna politika potrebuje socialno delo za uresničitev ciljev in pravic, ki jih zagotavlja. Iz tega v vseh fazah razvoja socialne politike izhaja latentna napetost med socialno politiko kot specializiranim področjem državne politike in avtonomijo socialnega dela kot profesionalno dejavnostjo. Družboslovna teorija ne pozna elegantnih in dokončnih rešitev za vzpostavitev optimalnega razmerja (presekov) med obema področjema, poznamo pa primere dobre prakse.
2. V nasprotju z zelo razvitimi (postindustrijskimi) državami spada Slovenija med tiste, v katerih so se v razmeroma kratkem obdobju stotih let zvrstili vsi možni ekstremi razmerij med socialno politiko in socialnim delom, od najškodljivejših do vizionarskih, od povsem instrumentaliziranih do razmeroma enakovrednih. Revizionistični pogled na novejšo zgodovino socialne države na Slovenskem bi moral – predlagam – poudariti zlasti tri unikatne konceptualne dosežke:
 - a) **Krekovstvo**, kot ga je formuliral J. E. Krek (1895 in 1901) in s tem oblikoval prvi in dolgoročno zelo pomemben imperativ v smeri državnega koncepta socialnih pravic in zmanjševanja družbenih neenakosti, ki je bil zelo kompatibilen s podobnim programom iz istega časa, ki ga je oblikovala prva socialdemokratska stranka pri nas (Jugoslovanska socialdemokratska stranka, ustanovljena leta 1896).
 - b) **Samoupravljanje**, za katero so se prvi na Slovenskem zavzemali že različni in številni katoliški koncepti družbene prenove, in sicer že pol stoletja pred pojavom komunistične variante (Kardelj). Pri katoliških avtorjih je šlo večinoma za antidemokratske variante, kakršne so se popularizirale (že) pred drugo svetovno vojno znotraj konceptov avtoritarnega korporativizma – razen ene, najbolj razvite, najpomembnejše, neideološke, a povsem zamolčane različice, ki jo je razvil sociolog Andrej Gosar (ki ga je pozneje kopiral Kardelj, ne da bi Gosarja sploh omenil, in to v kontekstu enopartijskega sistema). Danes pa je samoupravljanje povsem ignorirano in stigmatizirano. Še najbližje omenjeni ideji samouprave je najnovejši poskus uzakonitve večje participacije v delovnih razmerjih, ki pa ostaja povsem odvisna od dobre volje (privolitve) delodajalcev.

Šele danes – po treh desetletjih nove samostojne države – se vladajoče politične elite prvič spogledujejo z afirmacijo dejanske participacije, a zgolj na način lastniško-delničarskega posnemanja ameriških

ESOP,¹ ki imajo, paradoksalno, v ZDA daljšo in bolj razširjeno tradicijo takšne delavske participacije (vključuje 10 % zaposlenih v zasebnem sektorju) kot pa v Sloveniji, čeprav smo pri nas razpolagali s polstoletno izkušnjo unikatnega in celovitega sistema samoupravljanja. Čeprav je aktualno koketiranje z ESOP pozen in majhen korak naprej, je treba opozoriti, da je ta korak premajhen zaradi vsaj treh razlogov:

- ker lahko omenjeni projekt, kot rečeno, blokirajo delodajalci;
- ker je z vidika emancipacije ekonomskih in socialnih pravic ESOP nezadosten, saj je ob lastninski potrebna tudi upravljavska participacija delavcev kot tudi udeležba pri dobičku;
- ker se še vedno povsem zavrača kakršnokoli posnemanje socialistične izkušnje samoupravljanja na (edinem) področju, ki je bilo že takrat uspešno in bi lahko uspevalo tudi danes, to je na področju družbenih dejavnosti.

Za socialno državo sta soupravljanje in samoupravljanje pomembni zato, ker sta najvišji stopnji participacije (od petih).² Brez participacije civilne družbe in uporabnikov socialnih storitev se projekt socialne države zreducira zgolj na redistribucijsko funkcijo, ki sistem ščiti (v interesu kapitala) pred razpadom, revščino pa ohranja, namesto da bi jo sanirala.³

- c) Kar je bilo v zvezi z razumevanjem socialne funkcije države **skupnega** tako v starih predvojnih katoliških različicah (razen v Gosarjevi), prav tako v povojnem socialističnem modelu, in kar najdemo tudi v današnjih predpostavkah socialne politike, je marksistična »teorija« socialnega avtomatizma. Ta je še vedno razvojna cokla tako za socialno politiko kot tudi za razmerje med njo in socialnim delom; zato je omenjena »teorija« nevarna in, kot rečeno, še vedno aktualna. Verjetno pa bo aktualna še bolj, saj je pripravna za legitimiranje hitrega krčenja socialnih pravic v času ekonomskih, varnostnih in ekoloških kriz.

3. Tretja »slepa pega« je **aktualizacija socialnih politik** v smeri korekcij, s katerimi bodo bolje usposobljene za reševanje problemov, ki jih socialni državi doslej – kljub obljubam – ni uspelo rešiti niti v najrazvitejših in najbogatejših državah (npr. revščina, neenakost, avtonomija socialnega dela). Hkrati pa bi morala vsaka prenova najti rešitev za povsem nove probleme, ki jih v času nastajanja socialnih držav še sploh ni bilo (npr. glede demokratičnega deficita in vzpona avtoritarnih plutokracij, natalitetnih

1 Akronim za *Employee Stock Ownership Plan* (Kordež, 2019; Izjava Piratske stranke, 2020; El-lerman idr., 2022; Grgič, 2024a, 2024b; Ganti, 2024; Gonza in Kanjuro Mrčela, 2024; o najnovjšem premiku pri sprejemanju takšne slovenske zakonodaje gl.: Lebing, 2025).

2 Prve tri so: pravica do izražanja (želja, predlogov in zahtev), pravica do tega, da si slišan, in pravica do tega, da si upoštevan.

3 Razlog je v sistemski funkcionalnosti revščine, ker s svojo kapitalsko, zaposlitveno, moralno in politično funkcijo omogoča delovanje sistema (več o tem v: Gans, 1972, 2012; Marx, 1961, str. 719–720; Dragoš, 2022, str. 270–274).

trendov, migracij, ekologije, razvoja umetne inteligence). Pomembno in povsem nerešeno vprašanje v tej zvezi je, kaj naj ta prenova oz. aktualizacija socialnih politik sploh pomeni v spremenjenih razmerah? V kakšnem pomenu gre za prilagajanje socialnih politik:

- v pomenu njihovega krčenja (kot sugerira generalni sekretar Nata, Rasmussen)
- v pomenu asocialne rekonceptualizacije (neoliberalizem, Giddensova »tretja pot«, evropska »socialno-naložbena« socialna politika)?
- v pomenu celovitejših konceptualizacij v smeri antikapitalističnih držav?
- v pomenu boja za staro pravdo, pri katerem je glavni poudarek na uresničitvi ciljev znotraj obstoječega koncepta socialne politike, ne pa na spremembi koncepta?

V nadaljevanju analiziram tri ključne dejavnike, ki sistematično ogrožajo razvoj in vzdržnost slovenske socialne države – predsodke, podfinanciranost in vrednotne vzorce z avtoritarnimi značilnostmi. S primerjalno analizo evropskih podatkov pokažem, da so ti elementi v Sloveniji izrazitejši kot v večini držav EU. To razkriva notranje protislovje med deklarirano zavezanostjo socialnim pravicam in dejansko prakso njihovih omejevanj. Namen prispevka je opozoriti na te "slepe pege" družbene politike in prispevati k konceptualni prenovi socialne države kot pogoja za njeno dolgoročno stabilnost.

Predsodki

Po nekem televizijskem nastopu, kjer sem kot gost komentiral statistične podatke o revščini, sem o isti temi po pošti prejel klasično dopisnico, nepodpisano in natipkano na mehanskem pisalnem stroju. Sodeč po slogu in uporabi slovničnega spola je šlo za avtorico, domnevam, da starejšo gospo, ki jo je govorjenje o revščini očitno tako vznemirilo, da mi je poslala svoje mnenje kljub zamudnemu postopku.⁴ Navajam osrednji del njenega sporočila (skupaj s pravopisnimi napakami):

Za množico brezposelnih so krive tudi šole. V šolah morajo spoznati, kdo je bistre glave torej tudi za študij, in kdo ima spretne roke, in bi bil odličen delavec /.../ Pridnega iščejo z lučjo povsod. SOCIALE NAJ BI BILO LE ZA BOLNE IN INVALIDE /.../

Hrane v restavracijah ne ponudijo npr. niti za prašiče, ampak jo morajo skuriti! Doživela sama v eni izmed res/tav/racij Save Kranj. Letos pa

4 Avtorica je morala klasično dopisnico vstaviti v pisalni stroj, katerega premični valj je prilagojen za širino formata papirja A4, vendar je dopisnica štirikrat manjša (10 × 15 cm), to pomeni ročno popravljanje nastavitve dopisnice na valju stroja pri vsaki vrstici besedila. Teh je bilo na obeh straneh dopisnice natipkanih 36. Potem pa je gospa morala dopisnico še fizično dostaviti do poštnega nabiralnika. To očitno pomeni, da je bilo izražanje mnenja zanjo zelo pomembno.

sploh ne bilo smeti nobenega lačnega, saj je bilo obilo sadja, pripogniti se le treba. Vrt tudi pomaga. Pa lastniki gozdov s svojim odprtim gozdom, vsem na razpolago za gobe, zeli/šča/ Kostanj..... divjad. Lastniku gozda. ki plača davek je na volj le drevo, vse ostalo lahko pobere kdorkoli pa nič ne plača. Še več, uničuje podrast, ker brez avta ne gre, dela iz gozda parkirišča. Na rekreacijo so pozabili.

Seštejte vse, marsičesar nisti ne vem pa lahko ugotovite, da ni revščine, za pridne sploh ne. Niso potrebni paketi RK Ali Karitas. nitimiloščine za položnice. Stokanje je torej odveč. Tudi za malo denarja se da pošteno živeti, sp/loh s/ pridnostjo, spretnostjo. Preveč vina pa dela revščino. Delamo tudi lenuhe.⁵

Avtorica teh vrstic referira na tri okoliščine, s katerimi nekako po »zdravorumski« logiki sporoča, da revščine pri nas ni. Omenja izobraževalni sistem, ostanke hrane in lastništvo gozdov. Ker mislim, da ne smemo podcenjevati takšnih sporočil, saj izražajo »duha časa«,⁶ naj na kratko spomnim na dejstva, ki po mnenju avtorice dokazujejo, da je revščina pri nas izmišljen problem:

- V izobraževanju se je res zgodila ekspanzija, saj je tako število študentov kot fakultet in univerz povečalo v primerjavi s stanjem pred osamosvojitvijo, vendar se je v zadnjih desetletjih število študentov občutno zmanjšalo zaradi populacijskih razlogov (Stat.si, 2024).
- Glede ostankov hrane so res bila pred 14 leti sprejeta nova sanitarna pravila pod vplivom evropske zakonodaje; čeprav je ta ukrep zmanjšal možnost ponovne uporabe odpadne hrane za krmljenje živali, je bil sprejet z namenom preprečevanja širjenja nalezljivih bolezni med živalmi, ni pa v ničemer zmanjšal prehranske oskrbe prebivalstva.
- Polemika o dostopu do zasebnih gozdov v Sloveniji (zlasti glede nabiranja gob, zelišč, sprehajanja in lova) je potekala v zgodnjih devetdesetih letih. Ta vprašanja so se pojavila v kontekstu oblikovanja nove zakonodaje, predvsem Zakona o gozdovih (1993), ki je zaradi varstva javnega interesa omejil monopol zasebnih lastnikov, saj tudi zasebni gozdovi opravljajo ekološke in socialne funkcije; zato zakon določa, da je dostop do gozdov dovoljen vsem.

Kako iz teh dejstev nastane prepričanje, da je revščina pri nas izmišljena (ker da se naj mladi raje zaposlijo, kot pa šolajo; ker je hrane toliko, da celo

5 Dopisnica je spravljena pri meni doma, njen ogled je možen kadarkoli.

6 Prvi so ta pojem začeli uporabljati kleriki Rimskokatoliške cerkve (RKC), in sicer šele od sredine 20. stoletja. Tej svetovno največji, najbogatejši in najvplivnejši religijski instituciji je prav s sklicevanjem na »duha časa« oziroma na »znamenja časa« uspelo legitimizirati spremembe lastne teološke doktrine, ki naj bi bila že po definiciji večna, nezmotljiva in nespremenljiva, ker je dana od Boga. Z omenjeno sintagmo se je prilagajanje rigidnih konservativnih stališč modernizacijskim razmeram začelo zlasti pri sprejemanju demokratičnih, ekoloških in socialnih načel. Pri slednjih je v celotni zgodovini RKC naredil največji korak naprej predzadnji papež Frančišek (Jorge Mario Bergoglio, 1936–2025). Zmanjšanje družbenih neenakosti utemeljuje Frančišek s sklicevanjem na človekove pravice in s potrebo po »budnem preučevanju znamenj časa« (Frančišek, 2014, str. 39).

prepovedujemo uživanje njenih ostankov; ker lahko vsak nabira gobe in zelišča, če je lačen)? Problem pri avtorici citirane dopisnice verjetno ni v neinformiranosti, pač pa v mešanici napačnih sklepov, moraliziranja (individualiziranja) razlogov za revščino in pa nezaupanja v institucije.

Vprašanje je, ali je podobno sklepanje, ki gre na škodo socialnih margin, na Slovenskem sporadično ali pa množično? Odgovor prikazuje preglednica 1.

Preglednica 1: Predsodki do socialnih pravic in upravičencev.

KATEGORIJE	TRDITVE	MOČNO SOGLAŠAM + SOGLAŠAM ⁷ (%)			
		Slovenija	Povprečje		
			EU	Nordijske države	Nekdanje ⁸ socialistične države
IZDATKI ZA SOCIALNO VARNOST	... predstavljajo preveliko breme za gospodarstvo.	40,9	34,3	26,3	29,4
	... predstavljajo prevelik strošek za podjetja zaradi davkov in prispevkov.	44,9	33,2	23,7	31,5
	... ljudi polenijo.	52,1	42,0	33,7	40,0
	... povzročijo, da so ljudje manj pripravljeni pomagati drug drugemu.	46,7	36,9	29,5	31,5
UPORABNIKI SOCIALNIH PRAVIC	Večina brezposelnih si ne prizadeva najti zaposlitve.	44,1	36,8	21,2	48,5
	Veliko ljudem uspe pridobiti podporo, ki jim ne pripada.	68,0	56,5	45,4	56,3

Vir: Toš (2018), str. 867 ss.

Najprej pogledjmo najmanj presenetljivo ugotovitev iz preglednice 1, to je podatek, da so v Sloveniji socialni predsodki večji od povprečja nordijskih držav. Razloge za takšno razliko je mogoče pojasniti z zgodovinsko in ideološko specifičnostjo slovenskega razvoja po osamosvojitvi: po nordijskih državah – čeprav razpolagajo z najrazvitejšimi socialnimi politikami – se v Sloveniji nikoli nismo hoteli zgledovati. V socializmu nam niso bile za zgled zato, ker so bile kapitalistične. Po osamosvojitvi pa so nam postale vzor ZDA kot svetovna velesila neoliberalnega modela; vmes se je včasih omenjala še Švica kot sinonim bogastva. Kratek čas je bila v igri za našo smer razvoja tudi Danska kot edina nordijska država. A zgolj do takrat, ko si je šla slovenska državna delegacija (pod nekdanjo vlado LDS) na Dansko pogledat uspešnost njihovega socialnoekonomskega modela, s katerim smo se kratek čas spogledovali. Ko so videli, da danski model (t. i. *flexi-curiti*) temelji na enakovredni mešanici fleksibilnosti delovne sile in – hkrati – močni socialni varnosti, ki se napaja iz visokih davkov, tisti hip je bilo navdušenja nad danskim modelom

⁷ Merjeno s 5-stopenjsko lestvico.

⁸ Gre za povprečje štirih nekdanjih socialističnih držav (brez Slovenije), vključenih v raziskavo: Češke, Estonije, Poljske in Rusije.

konec. Ker smo cenili zgolj prvi del danske enačbe (fleksibilnost, ne pa varnost), saj se nam je drugi del zdel predrag, smo takrat dokončno posvojili neoliberalno agendo, ki vztraja še danes (to bo bolj vidno iz preglednice 2).

Od tod zmotno prepričanje, da je ugodna socialna slika nordijskih držav posledica njihove ekonomske uspešnosti in konkurenčnosti, v kombinaciji z naravnimi bogastvi (norveška nafta). A to nima zveze s socialno državo. Visok norveški standard je res pogosto omenjen v zvezi z njihovimi zalogami nafte, vendar pa so vse druge nordijske države, Švedska, Danska, Finska, Islandija, brez pomembnih naravnih virov. Pomembna lekcija za naš prostor bi lahko bila predvsem Finska, ker je še sredi 20. stoletja po vseh razvojnih kazalcih – zlasti gospodarskih – zaostajala za Slovenijo. Nakar je od sedemdesetih let začela Finska prehitevati vse evropske države z izjemnim razvojem šolstva, zdravstva in socialne politike, danes pa velja za enega od evropskih paradnih konjev ekonomske konkurenčnosti, čeprav seveda Finska nikoli ni razpolagala s pomembnejšimi zalogami fosilnih virov.

Če bi veljala teza o socialni državi kot posledici propulzivne ekonomije in naravnih virov, bi najrazvitejše socialne države našli zunaj Evrope, npr. v ZDA, Singapurju, Hongkongu, Združenih arabskih emiratih, Katarju, ali pa vsaj v največjih izvoznikah nafte, v Savdski Arabiji, Rusiji in Iraku. Tu sta pomešana vzrok in posledica. Ne gre za to, da bi države postale najprej konkurenčne in bogate, šele potem pa socialne, ampak drži prav nasprotno. Močna in vključujoča socialna država je eden izmed vzrokov za ekonomsko uspešnost. Glavni razlogi so:

- V nordijskih državah so bile ključne socialne reforme uvedene v obdobjih gospodarske šibkosti, ne pa v času razcveta, saj so te države uvedle obsežne socialne politike po drugi svetovni vojni, čeprav takrat še niso bile gospodarsko konkurenčne; razvoj socialne države so razumele kot strateško naložbo v prihodnjo rast, ne pa kot »nagrado« za že doseženo bogastvo.
- Socialna politika kot orodje socialne države ima v nordijskem prostoru daljšo tradicijo zaradi kontinuitete socialdemokratskih oblasti; hkrati prebivalstvo teh držav izraža najvišje stopnje zaupanja v državne institucije kot tudi v sam koncept demokracije, zaznava najnižje stopnje korupcije, po obsegu javnega sektorja pa so tudi v evropskem in svetovnem vrhu. Vse to zmanjšuje predsodke do socialnih margin.
- Prav socialna država je temelj konkurenčnosti, saj brez visoke ravni izobraževanja, zdravstva in socialne varnosti ni možno niti vzdrževati niti povečevati inovativnosti in produktivnosti delovne sile.
- Brez ključnih sestavin socialne države, ki imajo (tudi) ekonomski učinek, npr. brez načrtnega vključevanje žensk na trg dela, brez izobraževanja odraslih, zaščite brezposelnih in brez enakega dostopa do pomembnih dobrin, ni mogoče povečati udeležbe prebivalstva v gospodarstvu, brez tega pa stagnira tudi ekonomska konkurenčnost.
- Višji davki (pogoj socialne države) ne ogrožajo ekonomske rasti, saj stabilizirajo povpraševanje, inovacije in družbeni kapital. Zato raziskave IMF, OECD kot tudi Pikettyjeve študije kažejo, da velika neenakost negativno

vpliva na gospodarsko rast. Zlasti nordijski model z majhnimi dohodkovnimi neenakostmi dokazuje, kot rečeno, da so lahko višje davčne obremenitve združljive z gospodarsko rastjo in veliko konkurenčnostjo. Te ugotovitve izpodbijajo neoliberalno domnevo o trenjih ali (v najboljšem primeru) kompromisih med pravičnostjo in učinkovitostjo. Omenjene študije kažejo nasprotno, torej da redistributivne politike, ki zmanjšuje dohodkovno neenakost, hkrati spodbujajo tudi gospodarsko rast (Ostry idr., 2014; Cingano, 2014; Chancel idr., 2022; Pazzanese, 2020; Piketty, 2014, 2020).

- Empirične raziskave kažejo, da ekonomska rast sicer lahko zmanjša revščino, vendar le, če je porazdelitev dohodka razmeroma stabilna. Če se neenakost z rastjo precej poveča, pa lahko stopnja revščine ostane nespremenjena (primer Slovenije) ali pa se celo zviša (primer ZDA). Posebej pomembne so politike, ki spodbujajo hitrejšo rast dohodkov revnih prebivalcev kot pa bogatenje bogatejših, ob tem pa morajo rasti zlasti naložbe v socialno infrastrukturo (npr. zdravstvo, šolstvo), ker imajo prav te »dokazano večji vpliv na zmanjšanje revščine kot zgolj gospodarska rast ali fizična infrastruktura« (Beker, 2016).

Čeprav je bilo pričakovati zaostanek za nordijskimi državami, so razlike v primerjavi s povprečjem EU in nekdanjimi socialističnimi državami presenetljivo velike in kažejo, kot je razvidno iz preglednice 1, na hudo erozijo družbene solidarnosti v Sloveniji. Socialni predsodki v slovenskem javnem mnenju so občutno večji od povprečja EU in celo od povprečja nekdanjih socialističnih držav (s katerimi smo najbolj primerljivi zaradi podobne zgodovine v zadnjih treh ali štirih generacijah). Da so pri nas izdatki za socialno državo preveliki, ker davki preveč obremenjujejo podjetja, da socialna varnost ljudi poleni in jih celo odtuja med sabo, ker nočejo več pomagati drug drugemu – s temi predsodki se Slovenija dviguje nad povprečje EU kar za sedem do deset odstotnih točk. Še bolj pa presegamo povprečje nekdanjih socialističnih držav (za 12–16 odstotnih točk); to je tako porazen podatek, da lahko podvomimo celo o smislu našega osamosvojitvenega projekta.

Podatek, da je v nekdanjih socialističnih državah odpor do socialne države precej manjši kot v Sloveniji, verjetno kaže slabšo razvitost njihovega socialnega sistema ob koncu socializma⁹ in hitrejšo erozijo socialnih pravic v neoliberalni tranziciji. Ta dejavnik nekoliko zviša vrednost socialne varnosti kot dobrine, ki je primanjkuje. Po drugi strani pa so prav zaradi naše tradicije in boljše razvitosti socialne države ter počasnejšega opuščanja njenih standardov na Slovenskem plodna tla za prizadevanje v smeri demontaže te civilizacijske pridobitve.

Najizrazitejši pritisk neoliberalne ideologije pri nas prihaja prav od ekonomskih in političnih elit. Ko nekdo več kot desetletje (od začetka zadnje ekonomske krize) pritiska od zgoraj navzdol na javno mnenje s stališči iz

9 Profesionalizacija socialnega dela se je med vsemi socialističnimi državami začela najprej v Sloveniji; ta tematska številka revije obeležuje 70-letnico začetka izobraževanja.

preglednice 1, je logično, da se predsodki okrepijo tudi med množicami. Fenomen, da se kljub razmeroma nizkim davkom v Sloveniji vsa gospodarska elita, tudi njene vrhovne strokovne organizacije, kot je Gospodarska zbornica Slovenije, vseskozi pritožuje nad domnevno previsokimi davki in da ni niti enega znanega menedžerja, ki bi trdil nasprotno, je evropsko unikaten pojav.

Povsem enak primer je s pritiski za privatizacijo zdravstva, ki prihajajo od samih zdravniških vrst in njihovih cehovskih organizacij (Zdravniška zbornica Slovenije, sindikat Fides, Mladi zdravniki Slovenije). Da poklicna elita, ki prejema najvišje dohodke v državi, zaradi grabežljivosti zahteva privatizacijo zdravstva, tvega zlom javnega zdravstva, izvaja najdaljšo stavko, kadarkoli zabeleženo v omenjeni dejavnosti, in da temu trendu nasprotuje zgolj peščica upokojenih zdravnikov¹⁰ – tudi to je unikaten slovenski fenomen, ničesar podobnega nismo nikdar videli v evropskem prostoru. In tega se navzame tudi javno mnenje, ki je tudi vrednotno dovzetno za neoliberalno ideologijo (kot bo prikazano v tretjem razdelku besedila).

Enako je tudi z zadnjima dvema trditvama v preglednici 1, ki izražajo predsodke do uporabnikov socialnih pravic. Stališče, da si v Sloveniji večina brezposelnih ne prizadeva najti zaposlitve (to pomeni zanikanje legitimnosti izdatkov za nezaposlene), je v naši državi razširjeno precej bolj kot v EU (razlika je sedem odstotnih točk) in malce pod povprečjem nekdanjih socialističnih držav. Da prejemniki socialnih pomoči goljufajo, pa je v slovenskem javnem mnenju celo večinsko stališče (68 % pritrdilnih odgovorov),¹¹ povprečji nekdanjih socialističnih držav in EU pa sta manjši od slovenskega kar za ducat odstotnih točk.

Anoreksična država

Kaj pa če je potrošnja našega državnega proračuna res prevelika, recimo zaradi preveč »radodarne« socialne države, kot je stalni očitek iz gospodarstva? Eden od najglasnejših kritikov preveč potratne države je predsednik Kluba slovenskih podjetnikov, Joc Pečecnik. Državne oblasti obtožuje, da zaradi prevelike porabe in torej prevelikih davkov, ki jih nalaga podjetnikom, država duši gospodarstvo, hkrati pa izvaja »logiko trdega socializma«. To logiko Pečecnik opisuje z dramatičnim tonom:

Država že deluje v smeri, da bo poskrbela za vse. Država bo pomagala, država bo dala, država išče rešitev, država gradi, država bo organizirala, država bo nasitila. Vas to na kaj spominja? Kje je tukaj odgovornost posameznika in njegov doprinos? Ni je, posameznik je izničen. (Cirman in Modic, 2023)

10 Zlasti dr. Dušan Keber, ki je najbolj zaslužen za ohranitev javnega zdravstva (več o tem v: Keber, 2024, 2025).

11 Zakaj bi to morala postati pomembna politična tema, opozarja Grega Repovž, urednik *Mladine*, s temi besedami: »Zavist deluje. Bes in zavist zaradi socialnih pomoči sta sestavila zadnjo belgijsko vlado. Zavist deluje tako močno kot spodbujeno sovraštvo do drugih. Zavist je nevarno politično orodje, ki naj bi se ga politiki izogibali, ker zavist kot orodje vedno hodi z roko v roki s sovraštvom, besom in jezo« (Repovž, 2025, str. 2).

Medtem ko Pečečnik govori o »krempljih države«, hkrati od nje zahteva več deset milijonske subvencije za lastne zasebne projekte, svoje premožnje pa »optimizira« v davčnih oazah, da se izogne slovenskim obdavčitvam (*ibid.*). V Sloveniji ni niti enega znanega podjetnika, ki bi zavračal takšno logiko, in tudi velika večina ekonomskih ekspertov – tudi akademski – ob tem vljudno molči. Ali to pomeni, da je kritika predsednika Kluba slovenskih podjetnikov upravičena?

Kakšna je poraba naše države v primerjavi z drugimi v EU, prikazuje preglednica 2.

Preglednica 2: Primerjava razvitosti socialne države v Sloveniji s povprečjem EU in nekdanjih socialističnih držav v letu 2023.

Država	Javnofinančni izdatki države leta 2023 po področjih:												
	Delež izdatkov v %	A vse	B javni	C:represija			D ekon.	E okolj.	F stan.	G zdrav.	H kult.	I izobr.	J soc.
				c1	c2	Σ							
EU (27)	% BDP	49,0	5,9	1,3	1,7	3,0	5,8	0,8	1,2	7,3	1,2	4,7	19,2
	% vseh izdatkov	100	12,0	2,7	3,5	6,2	11,8	1,7	2,4	14,8	2,4	9,6	39,3
Nekdanje socialistične države ¹²	% BDP	43,9	5,0	1,9	2,1	4,0	7,5	0,8	1,0	6,0	1,4	5,0	14,4
	% vseh izdatkov	100	11,3	4,7	4,9	9,6	14,7	1,6	2,3	13,8	3,3	11,4	32,3
Slovenija	% BDP	46,5	4,6	1,2	1,6	2,8	6,3	0,9	0,5	7,4	1,5	5,4	17,0
	% vseh izdatkov	100	9,8	2,6	3,5	6,1	13,6	2,0	1,1	15,9	3,2	11,7	36,5
Češka	% BDP	43,9	4,6	1,2	1,8	3,0	6,4	0,8	0,9	8,9	1,3	4,5	13,5
	% vseh izdatkov	100	10,4	2,7	4,0	6,7	14,7	1,9	1,9	20,3	3,0	10,3	30,7
Švedska	% BDP	49,4	5,2	1,8	1,4	3,2	5,0	0,6	0,8	7,4	1,4	7,2	18,7
	% vseh izdatkov	100	10,5	3,6	2,9	6,5	10,1	1,2	1,6	14,9	2,7	14,5	37,9
Francija	% BDP	57,0	6,2	1,8	1,7	3,5	6,3	1,0	1,3	8,9	1,5	5,0	23,4
	% vseh izdatkov	100	10,9	3,2	3,0	6,2	11,0	1,8	2,2	15,6	2,6	8,8	40,9

Vir: ECB (2025).

Legenda:

- A. Celotni državni izdatki

B. Državni izdatki za splošne javne storitve

C. Državni izdatki za represijo: c1 (obramba) + c2 (javni red in varnost) = Σ

D. Državni izdatki za ekonomske zadeve

E. Državni izdatki za varstvo okolja
- F. Državni izdatki za stanovanjske in skupnostne storitve

G. Državni izdatki za zdravje

H. Državni izdatki za kulturo, rekreacijo in religijo

I. Državni izdatki za izobraževanje

J. Državni izdatki za socialno zaščito

V njej so prikazani izdatki po področjih, in sicer v odstotku od BDP kot tudi v odstotnem deležu glede na celotno porabo države. Ob Sloveniji posebej navajam še porabo treh posamičnih držav, Češke, Švedske in Francije, ker so še posebej zanimive za primerjavo. Češka zato, ker je najbolj primerljiva

12 Gre za povprečje desetih nekdanjih evropskih socialističnih držav (brez Slovenije): Bolgarija, Hrvaška, Češka, Estonija, Madžarska, Litva, Latvija, Poljska, Romunija, Slovaška.

s Slovenijo, saj je bila na začetku tranzicije povsem izenačena z nami tako po ekonomskih kot socialnih merilih. Švedska je predstavnica skandinavske skupine in je tako po ekonomski prodornosti kot po razvitosti socialne države zgledna v evropskem in svetovnem merilu; francoska posebnost pa je v največjih izdatkih, po katerih je Francija na prvem mestu med vsemi državami EU.

Iz preglednice 2 izhajajo tri pglavitne ugotovitve.

1. Slovenija po državni porabi občutno zaostaja za povprečjem držav EU, in sicer po skoraj vseh merilih, navedenih v preglednici 2: celotni državni izdatki slovenske države so za 2,5 odstotne točke BDP nižji od povprečja EU, to pomeni, da je naša država cenejša od drugih za dobrih pet odstotkov, od Švedske skoraj za šest odstotkov in od vodilne Francije kar za 18,4 odstotka BDP. Za EU zaostajamo tudi pri izdatkih javnega sektorja, pri izdatkih za represijo, stanovanjsko področje, izobraževanje (stolpci B, C, F, I), še zlasti pa zaostajamo pri stroških socialne države v ožjem pomenu (socialne zaščite, J), za katero namenjamo 2,2 odstotni točki manj od povprečja EU; to pomeni dobrih 11 odstotkov manjši delež BDP v primerjavi z EU, od vodilne Francije pa imamo kar za 27 odstotkov skromnejšo socialno zaščito. Še zlasti škandalozna je finančna podhranjenost javnega in stanovanjskega sektorja (B, F), saj zaostajamo celo za povprečjem nekdanjih socialističnih držav, čeprav smo vseskozi bili in smo še gospodarsko razvitejši od njih, hkrati pa so nekdanje socialistične države najbolj neoliberalne v EU.
2. Med kazalniki, po katerih zaostajamo za povprečjem EU, je samo eden, ki bi ga morali interpretirati pozitivno (kot prednost), a ga prav v zadnjem času neupravičeno stigmatiziramo – to so stroški za represijo (C). Slovenija za povprečjem EU zaostaja le za desetinko odstotne točke pri izdatkih za obrambo (c1) in prav tako za desetinko pri financiranju javnega reda in varnosti (c2). To bi morali razumeti kot dobro novico tudi v sedanjih, negotovih časih, in sicer zaradi višine, racionalnosti in obljub. S temi tremi argumenti bi se morali Slovenci hvaliti, ne pa se zaradi njih opravičevati:
 - a. ker je pri naših izdatkih za represijo zaostanek za povprečjem EU majhen – občutno manjši kot pri prej omenjenih sektorjih A, B, C, F, I, J – in ga je hitro in zlahka mogoče nadoknaditi, če se poslabša ocena ogroženosti. Ob majhnem zaostanku je tudi dilema »maslo ali topovi« izmišljena, ker proračunsko ne obstaja;
 - b. ker slovenski zaostanek za izdatki EU kaže na veliko učinkovitost in uspešnost represivnega sektorja pri nas, saj smo kljub nižjim vlaganjem nadpovprečno varna država – tako v EU kot v svetu – in sicer po vseh kazalcih, od majhnega števila zapornikov in kriminala na sploh do subjektivnih občutkov varnosti, zadovoljstva in kakovosti življenja;
 - c. ker je v sedanjem času povečane ogroženosti, ko mednarodna ureditev razpada, treba povečati obrambno zmožnost držav, ta pa vključuje

tako vojaške kot tudi civilne izdatke (policija, zaščita, reševanje).¹³ Naša vsota izdatkov v c1 in c2 pa že zdaj – torej še pred zvišanjem – dosega 2,8 odstotka BDP, kar je več od obljub, ki smo jih pred leti dali za vezništvu NATO. Zato bi nameravano povečanje represivnih stroškov moralo strogo upoštevati načelo dvojne rabe (MMC, 2025; Žerjavič, 2025; Črnčec, 2025).

3. Evropsko primerljive izdatke imamo samo na okoljskem, zdravstvenem in kulturnem področju (E, G, H) – z eno izjemo: pri državnih izdatkih za ekonomski sektor (D) presegamo povprečje držav EU za skoraj devet odstotkov (oz. pol odstotne točke) in smo po tem deležu državnega podpiranja ekonomije povsem izenačeni z daleč najdražjo državo, s Francijo. Po istem merilu prekašamo celo bogato Švedsko, in sicer za 26 odstotkov (1,3 odstotke točke). To je dvojni paradoks. Prvi je v tem, da smo kljub nadpovprečnemu državnemu financiranju ekonomije razprodali tujcem vsa največja in najpomembnejša podjetja in banke. Drugi paradoks pa je, da naši neoliberalci kritizirajo slovensko državo prav v obratnem pomenu, da bi morala dati za ekonomijo še več, za vse druge sektorje pa manj, zlasti za socialnega, češ da imamo preveč pravic in da ljudje zato nočejo delati.

Pečečnik (Cirman in Modic, 2023) ima prav, ko očita Sloveniji, da izvaja »logiko trdega socializma«, čeprav ne ve, zakaj (ali pa se dela, da ne ve). Kot smo videli, je njegov očitok »socializma« v tem, da naj bi država trošila preveč za negospodarske namene, čeprav v resnici troši podpovprečno za negospodarske in nadpovprečno za ekonomske namene. In seveda – slovenski gospodarstveniki enako kot njihov predstavnik, Pečečnik, in enako kot desna polovica političnih elit – poznajo omenjene podatke, saj so vsem javno dostopni, zlasti pa ekonomskim ekspertom. Pravi problem s premajhno dodano vrednostjo slovenskega gospodarstva so subvencije, kot poudarja tudi voditeljica naših sindikatov, Lidiya Jerkič. Pravi, da je situacija v zvezi s prenizko produktivnostjo »tudi posledica državne politike, ki daje podjetjem subvencije, da preživijo, namesto da bi jim pomagala pri preoblikovanju« (Hočevar, 2025). Evropska primerjava takšni oceni povsem pritrjuje.

Preglednica 3 prikazuje razvojni trend evropskih socialnih držav od leta 1995.

13 K stroškom iz sektorja C spadajo tako nekoristne kot tudi nujne investicije. Značilen primer prvih je tisti policijski top, s katerim so na ukaz prejšnje Janševe vlade škropili solzivec po mirnih demonstrantih na ljubljanskih ulicah (Delo, 2021; The Straits, 2021; Euroviews, 2022). Akuten primer koristne investicije, ki krepi državno »odpornost«, pa je vzpostavitev sodobne helikopterske nujne medicinske pomoči, kjer smo na repu Evrope, čeprav smo alpska država z zelo razvitim goriškim turizmom (Tomazin, 2013; 2016).

Preglednica 3: Razvoj socialne države med letoma 1995 in 2023.

% BDP	Leto	A vse	B javni	C repr.	D ekon.	E okolj.	F stan.	G zdrav.	H kult.	I izob.	J soc.
EU (27)	1995	53,7	9,6	3,3	7,3	0,8	1,1	6,0	1,0	5,0	19,6
	2009	50,7	7,2	3,2	5,1	0,8	0,9	7,3	1,3	5,1	19,8
	2013	49,6	7,2	2,9	4,7	0,8	0,7	7,1	1,2	4,9	20,0
	2023	49,0	5,9	3,0	5,8	0,8	1,2	7,3	1,2	4,7	19,2
Slovenija	1995	53,1	11,2	2,7	6,2	0,6	0,7	6,7	1,3	6,3	17,4
	2009	49,4	5,7	3,3	4,9	0,9	0,8	6,9	1,8	6,6	18,4
	2013	60,3	6,4	2,7	15,1	0,7	0,7	6,8	1,7	6,4	19,5
	2023	46,5	4,6	2,8	6,3	0,9	0,5	7,4	1,5	5,4	17,0

Vir: ECB (2025).

Legenda:

A. Celotni državni izdatki	F. Državni izdatki za stanovanjske in skupnostne storitve
B. Državni izdatki za splošne javne storitve	G. Državni izdatki za zdravje
C. Državni izdatki za represijo: c1 (obramba) + c2 (javni red in varnost) = Σ	H. Državni izdatki za kulturo, rekreacijo in religijo
D. Državni izdatki za ekonomske zadeve	I. Državni izdatki za izobraževanje
E. Državni izdatki za varstvo okolja	J. Državni izdatki za socialno zaščito

Dejstvo, da je neoliberalizem – ta grobar socialne države – postal vseevropski projekt in da ni le slovenska posebnost, je splošno znano. Manj znano in nalašč ignorirano pa je, da je neoliberalizem v Sloveniji še izrazitejši kot pa v državah EU! Kot vidimo v preglednici 3, se je v zadnjih desetletjih (1995–2023) financiranje držav v EU zmanjšalo za 4,7 odstotne točke (torej za devet odstotkov), slovenska država pa se je pocenila za kar 6,9 odstotne točke (12,4 odstotka), in to kljub temu, da se nikoli v primerljivem obdobju nismo s financiranjem države niti približali povprečju EU, saj je bil cilj naših političnih elit vselej prav nasproten. Še večje krčenje velja za naš javni sektor (B), ki smo ga v prikazanem obdobju skrčili za kar 59 % BDP (EU pa za 39 %).

Izrazit dokaz, da je neoliberalna miselnost v Sloveniji še bolj rigidna kot v državah EU, je zmanjšanje sredstva za socialni sektor (J), in to v istih letih, ko so države EU sredstva povečevale; hkrati ob tem pa smo v Sloveniji povečevali proračunsko financiranje gospodarstva (čeprav je večinoma v rokah tujcev), medtem ko so države EU financiranje istega sektorja (D) zmanjšale za več kot petino. Žrtev iste logike je v Sloveniji tudi stanovanjski sektor (F), saj smo ga v omenjenih letih finančno skrčili, medtem ko so ga države EU okrepile.

Vrednote

Postavlja se vprašanje, zakaj so negativni trendi, prikazani v prejšnjih razdelkih, tako izraziti prav v Sloveniji, kljub dolgoletni tradiciji razvite socialne politike in razmeroma inkluzivne socialistične ureditve v preteklosti. Čeprav je nekdanja ureditev razpadla, ker je bila kljub vsemu disfunkcionalna, to še ni razlaga za pretiravanje v nasprotno smer, ko smo podlegli neoliberalizmu

še bolj kot večina držav EU. Tudi če krivca prepoznamo v političnih elitah, vprašanje ostaja: kako je mogoče, da se kljub menjavam vladnih koalicij vedno znova na oblasti vzdržuje isti vzorec? Je krivda tudi v civilni družbi?

Enako so se po drugi svetovni vojni spraševali avtorji frankfurtske šole¹⁴ – kaj se je zgodilo v nemškem volilnem telesu, da se je demokracija weimarske republike izrodila in leta 1933 zašla v naci-totalitarizem? Ugotovili so, da je to spremembo sprožilo sovpadanje sistemskih dejavnikov s psihosocialnimi značilnostmi večine volivcev v smeri kombinacije avtoritarne osebno-stne strukture in množične dovzetnosti za manipulacije z ekonomsko krizo in z razočaranjem nad demokratično ureditvijo. Pri tem so omenjeni avtorji že med drugo svetovno vojno oblikovali poseben merski instrument – znan kot lestvica F (*F-scale* oz. *Fascism Scale*) – za anketno zaznavanje nabora psihometričnih lastnosti, ki kažejo avtoritarna nagnjenja pri posameznikih. Glavnih sestavin avtoritarne osebnosti je po lestvici F devet:

- a. **Konvencionalnost:** toga navezanost na konvencionalne vrednote, značilne za pripadnike srednjega razreda. Ljudje s to lastnostjo trdno verjamejo, da je treba upoštevati tradicionalna pravila – verjamejo, da je »prava pot« tista, ki jo določa večina ali družbeni običaji. Zanje so prevladujoče družbene norme skoraj svete.
- b. **Avtoritarna pokorščina:** podredljiv, nekritičen odnos do idealiziranih moralnih avtoritet lastne skupine.
- c. **Avtoritarna agresija:** nagnjenost k odkrivanju ljudi, ki kršijo konvencionalne vrednote, ter k zavračanju in kaznovanju takšnih ljudi.
- d. **Zatiranje čustev** (»antiintracepcija«): nasprotovanje subjektivnim, domišljjskim in čustveno-izraznim kvalifikacijam pojavov, dogodkov, oseb ali trendov (npr. v umetnosti).¹⁵
- e. **Praznoverje in stereotipnost:** verovanje v mistične dimenzije posameznikove usode; nagnjenost k razmišljanju v togih kategorijah.
- f. **Obsedenost z močjo in odločnostjo:** občudovanje močnih voditeljev, ukazov in strogosti; identificiranje z osebami, ki imajo moč; pretirano poudarjanje tradicionalno razumljenih lastnosti ega (npr. nadzor, odločnost); pretirano uveljavljanje moči in odločnosti (»Nobena slabost ali težava nas ne more ustaviti, če imamo dovolj močno voljo«).
- g. **Destruktivnost in cinizem:** splošna sovražnost in razvrednotenje človeškega.
- h. **Projekcija:** prepričanje, da se v svetu dogajajo divje in nevarne stvari; projekcija nezavednih čustvenih impulzov navzven.

14 Znameniti predstavniki te družboslovne smeri so Theodor W. Adorno, Max Horkheimer, Herbert Marcuse, Erich Fromm, Nevitt R. Sanford in drugi. Njihova spoznanja so danes (spet) stigmatizirana kot izvor t. i. »kulturnega marksizma«, ki mu najbolj nasprotujejo avtoritarni politiki politične desnice, kot so Orban, Trump, Putin, v Sloveniji pa predsednik največje politične stranke (ki je več desetletij edini kandidat in izvajalec predsedniške funkcije svoje stranke), Janez Janša.

15 Mimogrede: prav v času pisanja teh vrstic je slovensko ljudstvo na referendumu izglasovalo prepoved podeljevanja denarnih nagrad peščici vrhunskih umetnikov, čeprav gre za minorne zneske v primerjavi s stroški referenduma.

- i. **Pretirana skrb za »pravilno« spolnost:** zelo jih moti vse, kar je povezano s spolnostjo zunaj konvencionalnih družbenih norm. Sami imajo stroga merila o »spodobnosti«, druge pa pogosto obsojajo zaradi njihove spolne identitete ali vedenja.

Znotraj vsake od naštetih lastnosti so merili odnos anketiranca do številnih trditev oz. izjav, ki konkretizirajo to lastnost (skupaj 30–40 izjav). Potem pa so stopnjo ne/soglasja s posamičnimi izjavami sešteli v skupni F-indeks, kjer višje vrednosti indeksa kažejo močnejše izražene avtoritarne značilnosti, nižje pa šibkeje izražene (Adorno idr., 1950, str. 255–257).

Ker živimo v podobno negotovem in prelomnem času, kot je bil pred drugo svetovno vojno, saj se celo v demokratski trdnjavi sveta, Evropi, povečuje privlačnost političnih ekstremizmov, se je smiselno vprašati, kakšne vrednote prevladujejo v naši družbi. Kaj bi lestvica F razkrila o Slovencih? Ker pri nas nimamo primerljive študije s tistimi, ki jih je opravil Adorno s sodelavci pred 80 leti, si lahko pomagamo s približkom, to je z evropsko družboslovno raziskavo vrednot (ESS, 2023). V preglednici 4 povzemam tisti del omenjene raziskave, ki kaže na evropsko razširjenost nekaterih lastnosti z lestvice F.

Pri vrednotah (prvih dvanajst trditev v preglednici 4) smo po deležu pritrilnih odgovorov Slovenci med vsemi evropskimi državami na najvišjem, prvem ali drugem mestu. Rezultati nakazujejo vzorec vrednot, ki kaže kombinacijo visoke stopnje konformizma in individualističnih teženj. To lahko razumemo kot značilno ambivalenco vrednotne strukture v novi slovenski državi. To pomeni, da smo najbolj podredljiv, pohleven in hkrati egocentričen narod, sodeč po preferiranju vrednot v zvezi z osebnostno strukturo. Da je pomembno biti ponižen in skromen, da je pomembno biti uspešen zato, da dobiš priznanje od drugih, da se moramo »pravilno« vesti, da je pomembno biti spoštovan in da je naloga vlade, da je močna in zagotavlja varnost – po teh vrednotah, ki jih nihče v Evropi ne povzdiguje bolj kot mi, ustrezamo osebnostnemu profilu tistega naroda, za katerega so Adorno in sodelavci ugotovili, da je bil točno tak, kakršnega je vzpodbujal nacizem pred drugo vojno v Nemčiji, in zato uspel na volitvah (v času ekonomske in politične krize).

Upoštevati pravila in ukaze ter upoštevati običaje in tradicijo, tudi tu smo v zgornji tretjini držav (7. in 8. mesto),¹⁶ hkrati pa smo celo na prvem mestu po nagnjenosti k avanturam (»poskusiti nove in drugačne stvari«) in tretji po iskanju zabave in užitka (?). To je videti kot kognitivna disonanca: kako je namreč možno, da je nekdo pohleven, da zelo ceni avtoriteto, tradicije, običaje, hkrati pa je egocentrični častihlepnež, zelo nagnjen k iskanju avantur in užitkov?

16 To je tudi zasluga avtoritarnega koncepta katolicizma pred drugo svetovno vojno, ki se je – po avtoritarnem povojnem socializmu – reafirmiral tudi po slovenski osamosvojitvi. Npr.: »Spolnjuj zapovedi!« je značilno klerikalno geslo, zaradi katerega so leta 1998 v Domžalah poimenovali kulturni dom po avtorju omenjenega gesla (Bernik, 1921).

Preglednica 4: Vrednotna stališča slovenskega prebivalstva v evropski primerjavi.

Rangiranje vrednot (22 držav)			Slovenija		Norveška		Bolgarija	
Trditve:			Rang ¹⁷	χ ¹⁸	Rang	χ	Rang	χ
VREDNOTE	Od 1 (DA) do 6 (NE)	1. Pomembno je pokazati svoje sposobnosti in biti občudovan.	2.	2,5	20.	3,9	1.	2,3
		2. Pomembno je poskusiti nove in drugačne stvari.	1.	2,4	20.	3,4	7.	2,8
		3. Pomembno je izpolniti ukaze in upoštevati pravila.	8.	3,1	5.	2,9	1.	2,6
		4. Pomembno je biti ponižen in skromen.	1.	1,8	22.	3,3	19.	3,0
		5. Pomembno je biti uspešen, da ljudje prepoznajo dosežke.	2.	2,5	16.	3,4	3.	2,5
		6. Pomembno je, da se pravilno vedemo.	1.	2,1	8.	2,5	8.	2,5
		7. Pomembno je, da te drugi spoštujejo.	2.	2,6	17.	3,5	5.	2,8
		8. Pomembna je močna vlada, ki zagotavlja varnost.	1.	1,9	20.	2,7	3.	2,0
		9. Pomembno je upoštevati tradicijo in običaje.	7.	2,4	16.	3,1	7.	2,4
		10. Pomembno je skrbeti za naravo in okolje.	1.	1,7	20.	2,5	13.	2,3
		11. Pomembno je iskati zabavo in užitek.	3.	2,4	14.	3,0	10.	3,0
		12. Najpomembneje je biti poslušen in spoštovati avtoriteto. ¹⁹	7.	2,2	20.	2,8	13.	2,4
POLITIKA	Od 1 (NE) do 10 (DA)	13. Zaupam v politične stranke.	4.	2,8	22.	5,6	1.	2,1
		14. Zaupam v politike.	4.	2,7	21.	5,5	1.	2,0
		15. Zaupam v parlament.	6.	3,8	22.	6,9	1.	2,3
		16. Zaupam v pravni sistem.	7.	4,3	22.	7,6	1.	2,9
		17. Zadovoljen sem z delovanjem demokracije. ²⁰	6.	4,3	21.	7,6	1.	3,3
		18. Priseljenci izboljšajo življenje v državi.	9.	4,8	19.	6,3	6.	4,6
		19. Priseljenci koristijo ekonomiji države.	8.	4,8	17.	6,1	7.	4,8

Vir: ESS (2023).

17 Gre za rang držav, kjer je na prvem mestu tista država, katere povprečje je najbližje vrednosti 1, na zadnjem mestu pa je država, ki je najbližja nasprotni vrednosti merske lestvice. To pomeni, da gre pri prvih dvanajstih trditvah za rang *pritrtilnih* odgovorov, pri drugih trditvah (od 13. do 19.) pa za rang *odklonilnih* odgovorov, kjer je na prvem mestu država z največjim deležem zavračanja, na zadnjem pa država z največjim deležem strinjanja z navedeno trditvijo.

18 χ je povprečna vrednost vseh odgovorov v navedeni državi.

19 Pri tej trditvi je razpon od 1 do 5.

20 Sedem let prej smo po isti raziskavi (ESS iz leta 2016) pri istem vprašanju bili Slovenci celo na prvem mestu. Pri merjenju nezadovoljstva z demokracijo v lastni državi smo med evropskimi državami (skupaj z Združenim kraljestvom, Rusijo in Izraelom) dosegli najvišjo vsoto: na prvih petih vrednostih nezadovoljstva, merjenega na 11-stopenjski lestvici, se je znašalo kar 59,3 % slovenskih anketirancev, medtem ko je bilo povprečje vseh merjenih držav zgolj 30,6 % (Toš, 2018, str. 775).

Da gredo te lastnosti skupaj, imamo prvi in najbolj katastrofalen dokaz prav iz predvojne Nemčije, saj so tam med vsemi evropskimi državami najbolj razvili turistične in konkretne počitniške kapacitete za srednji sloj, nekaj, kar je dodatno utrdilo legitimnost nacistične oblasti. Danes sta dvig standarda in povečanje potrošniških fantazij vesplošna pojava, pri tem pa spet izstopamo prav v Sloveniji, saj smo med vsemi nekdanjimi socialističnimi državami dosegli najvišji dvig BDP v standardih kupne moči na prebivalca (PPS), hkrati pa smo se po tem merilu tudi najbolj in najhitreje približali povprečju EU (Stat.si, 2025). Verjetno je ta dober podatek lahko tudi slab, ko ga kombiniramo z avtoritarno osebnostno strukturo, še zlasti pa z erozijo zaupanja v demokracijo.

Kot je razvidno iz zavračanja trditev v spodnji tretjini preglednice 4 (od št. 13 do št. 19), smo v Sloveniji v prvi tretjini držav po velikosti nezaupanja v temeljne institucije sistema kot tudi po averziji do demokracije. Tudi pri predsodkih o škodljivosti priseljevanja smo nad povprečjem EU. To je treba brati skupaj s podatkom, da smo ena najbolj ksenofobnih držav, sodeč po majhnem deležu tujcev in zaprtosti za priseljevanje (Dragoš, 2022, str. 270–274).

Sklep

Predsodki proti socialni državi – najpomembnejši družboslovni inovaciji 20. stoletja – so že od nekdaj zelo razširjeni. Vsaj stoletje pred začetkom prakticiranja te inovacije so revni sloji deležni predsodkov tako s politične levice kot z desnice. Celo utemeljitelja marksizma sta v *Manifestu komunistične stranke* najrevnejše opisovala s psovki, ki jih niso bili deležni niti najhujši kapitalistični sovražniki delavskega razreda; deklasirance z družbenega dna sta označila za »pasivno gnilobo najnižjih plasti«, ki samo čaka, da se lahko »proda za reakcionarno rovarjenje« (Marx in Engels, 1848/1980, str. 40).

Nič drugače ni bilo na desnici, kjer pa – v nasprotju z levico – vse do danes ni sprememb. Politična desnica še vedno nasprotuje socialni državi s sklicevanjem na starozavezno geslo, da kdor ne dela, naj ne jé.²¹ Za enega od »očetov« sodobne sociologije, Herberta Spencerja, je bila revščina posledica osebne pokvarjenosti brezdelnih »ničvrednežev«, katerih »malopridnosti« ne bi smeli nagrajevati z državnimi podporami, saj bi sicer celotna družba moralno propadla (Haralambos in Holborn, 2005, str. 154–155). Ta trdovratna stigma se je iz najrevnejših slojev prenesla tudi na poznejšo socialno državo. Od tod težave pri njeni uveljavitvi in odločnost pri njeni razgradnji.

21 Biblična podlaga tega antisocialnega predsodka izhaja že vsaj iz drugega stoletja pr. n. š. V Sirah, knjigi Svetega pisma stare zaveze, je zapisano: »Več velja, kdor dela in ima vsega v obilju, kakor tisti, ki pohajkuje in se povečuje, pa nima kruha« (Sir 10,27). Slovenska različica istega aksioma je: kdor ne dela, naj ne jé – nazadnje je ta predsodek pri nas širil nekdanji minister za gospodarstvo, Zdravko Počivalšek (Furlan, 2018).

Hkrati pa predsodki porodijo tudi nove predsodke. Eden od njih je socialno državo reducirjal na stroškovni mehanizem za podporo revnih, čeprav je to daleč od resnice. Kajti največ koristi od socialne države nimajo najrevnejši, pač pa srednji in višji sloji, saj socialna država rešuje kapitalistično ekonomijo in celotno družbo pred propadom, hkrati pa ob tem opravlja še številne gospodarske funkcije (Dragoš, 2022, str. 270–274). Ker so se teh predsodkov zavedali celo najpomembnejši teoretiki in zagovorniki socialne države, so se zato nalašč izogibali sintagmi »socialna država«. Veliki reformator William Beveridge, ki velja za očeta britanske socialne države, je ta izraz prav sovražil, saj naj bi po njegovem termin socialna država namigoval na »nekaj za nič«, ²²na »Božičkovo državo«, čeprav je bistvo v prispevkih, ki jih plačujejo delavci in delodajalci. Omenjenemu terminu se je načrtno izogibal tudi T. H. Marshal, teoretik socialnega državljanstva, ki je izjavil, da je »socialna država izraz, ki se mi je zelo priskutil«. Celo Richard Titmus, osrednji povojni teoretik socialne politike, je »socialno državo« razumel kot psovko, ki so jo uporabljali nasprotniki socialne države bolj kot njeni zagovorniki (Garland, 2023, str. 12).

Averzija do socialne države je povzročila njeno krčenje v imenu redistribucijske fantazme, češ da socialna država na račun najbolj produktivnih delov družbe podeljuje nezaslužene ugodnosti brezdelnim kategorijam prebivalstva. Zato ni nenavadno, da so takšni predsodki opazni tudi v Sloveniji. Posebnost je, da so pri nas izraženi bolj kot v drugih državah EU, saj po tem merilu zaostajajo za nami celo nekdanje socialistične države, s katerimi smo najbolj primerljivi. Predsodki o socialni državi in uporabnikih njenih storitev so se v Sloveniji okrepili zlasti po zadnji ekonomski krizi in so jo politične elite širile od zgoraj navzdol (Marn, 2010; Dragoš, 2010; Mlakar, 2023).

Druga nevarnost za socialno državo pri nas je njena podhranjenost, ki traja že od vsega začetka ustanovitve samostojne Slovenije. Vsa desetletja – brez izjeme – beležimo občutno manjše izdatke za delovanje države kot tudi za njena posamezna področja, za javni sektor in socialno državo v ožjem pomenu (socialne zaščite), saj ostajamo pod povprečjem EU, razen po proračunskem podpiranju ekonomije. V kombinaciji z nižjimi davki od tistih, ki so značilni za evropski prostor, v kombinaciji z nadpovprečnim nezaupanjem v demokracijo in v kombinaciji z izrazito avtoritarno strukturo slovenskega prebivalstva je prihodnost socialne države na Slovenskem ogrožena bolj kot kadarkoli prej. Ker se v trumpovskem času vse večjih mednarodnih varnostnih tveganj ne bomo mogli izogniti naglemu povečevanju obrambnih stroškov, bo treba začeti braniti socialno državo z drugačnimi argumenti kot doslej. Sklicevanje na enakost, socialne in delavske pravice ne bo zadostovalo, glavni argument bo varnost, kot poudarjajo v svoji izjavi ugledni evropski eksperti za socialno politiko (Schmit idr., 2025):

22 Z enakim predsodkom in enakimi besedami se danes zavrača tudi idejo univerzalnega temeljnega dohodka, saj se eden od glavnih očitkov glasi, da gre za »zastonj kosilo« (Dragoš, 2022).

[...] varnost je več kot orožje in blaginja. To je več kot le trgovinska politika. Jasno nam je, da je zmanjšanje politične stabilnosti v Evropi v veliki meri posledica varčevanja in napadov na socialno državo in pravice delavcev, ki so spremljali varčevanje. In nad vsemi temi dogodki se dviga eksistencialna varnostna grožnja podnebnih sprememb. Krepitev socialne države in ponovna vzpostavitev položaja delovnih ljudi v evropski politični ekonomiji sta prva pogoja za politično kohezijo, ki mora biti podlaga za vsako učinkovito evropsko varnostno politiko in agresiven evropski odziv na grožnjo podnebnih sprememb.

Na Slovenskem nisem zasledil niti enega ekonomista in niti enega menedžerja, ki bi v zadnjih nekaj letih izjavil kaj podobnega. Mogoče zato, ker se ekonomistom in menedžerjem zdi averzija do socialne varnosti nekako »logična«, saj je neoliberalizem v Sloveniji večji kot v EU. V profesiji socialnega dela pa mora veljati nasprotno. Kajti osrednje poslanstvo socialnega dela je (tudi) zavzemanje za krepitev socialne države in izražanje visoke stopnje netolerantnosti do njene razgradnje. Če zatajimo socialno državo, zatajimo uporabnike naših storitev. Čeprav je ta imperativ videti kot »glas vpijočega v puščavi«²³, bi drugačen, pasiven odnos vodil v erozijo naše profesije in osebnega smisla.

Viri

- Adorno, W. T., Frenkel-Brunswik, E., Levinson, D., & Sanford, N. (1950). *The authoritarian personality: studies in prejudice series, Volume 1*. New York: Harper & Brothers, <https://ia601506.us.archive.org/28/items/THEAUTHORITARIANPERSONALITY.Adorno/THE%20AUTHORITARIAN%20PERSONALITY.%20Adorno.pdf>
- Beker, V. A. (2016). Growth, inequality and poverty: what do we know? *SSRN*, 3. 2. '16, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2727231
- Bernik, F. (1921). *Spolnjuh zapovedi!* (1. zvezek). Domžale: samozaložba.
- Chancel, L., Piketty, T., Saez, E., & Zucman, G. (2022). *World Inequality Report 2022*. World Inequality Lab, https://wir2022.wid.world/www-site/uploads/2021/12/WorldInequality-Report2022_Full_Report.pdf
- Cingano, F. (2014). Trends in income inequality and its impact on economic growth. *OECD Social, Employment and Migration Working Papers*, No. 163, https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2014/12/trends-in-income-inequality-and-its-impact-on-economic-growth_g17a2582/5jxrjncwxvj-en.pdf

23 Gre za svetopisemsko metaforo (prerok Izaija: 40,3), ki s sintagmo »glas vpijočega v puščavi: pripravite pot ...« izraža prvi zapis komunikacijskega paradoksa. Ta je v protislovju med pomembnostjo sporočila in kontekstom, v katerem se sporočilo izreka (puščava), saj ga nihče ne sliši. Poanta je v tem, da kljub neslišnosti vsebina sporočila ni nič manj pomembna in nič manj zavezujoča. Prvi, ki so to misel pozneje povzeli, so bili evangelisti (Mt 3,3; Mr 1,3; Lk 3,4; Jn 1,23). Zadnji, ki jo je teoretsko utemeljeval, pa je Foucault, ko je zagovarjal starogrški koncept *parrésia*, kar bi lahko poslovenili kot »govorjenje resnice brez zadržkov«, torej neposredno in iskreno, zaradi notranje potrebe in tudi v razmerah, ko bi to lahko ogrozilo govorca ali njegove odnose (Foucault, 1983; Fruchaud in Lorenzini, 2019).

- Cirman, P., & Modic, T. (2023). Pečečnik pridiga o davkih, sam pa ima milijone v davčni oazi. *Necenzurirano.si*, 13. 10. '23, https://necenzurirano.si/clanek/novice/pececnik-pridiga-o-davkih-sam-pa-ima-milijone-v-davcni-oazi-1089467?utm_source=chatgpt.com
- Črnčec, D. (2025). Pet odstotkov za obrambo?! *Siol.net*, 4. 5. '25, <https://siol.net/mnenja/kolumne/damir-crncec-pet-odstotkov-za-obrambo-661422>
- Delo (2021). Protesti ušli izpod nadzora, središče Ljubljane v oblakih solzivca. *Delo*, 5. 10. '21, <https://www.delo.si/novice/slovenija/policija-na-obmocjih-omejenega-gibanja-poziva-k-spostovanju-navodil>
- Delo (2025). Zabeležili 72.000 smrti prebežnikov. *Delo*, 29. 4. '25. <https://www.delo.si/novice/slovenija/danes-doma-in-na-tujem-5>
- Dragoš, S. (2010). Nova socialnost na Slovenskem, 185–215. V S. Lessenich, *Ponovno izumljanje socialnega*. Ljubljana: Krtina.
- Dragoš, S. (2022). Revščina in univerzalni temeljni dohodek, 267–295. V E. Korpič-Horvat, V. Leskošek, D. Senčur Peček, V. A. Antončič, & N. Orešek (ur.), *Socialna država in revščina*. Maribor: Univerza v Mariboru.
- Dragoš, S. (2024). The Catholic Church and refugees in Slovenia. *Religions*, 15(4), <https://doi.org/10.3390/rel15040387>
- ECB (2025). General government expenditure by function. *European Central Bank*, <https://data.ecb.europa.eu/publications/macroeconomic-and-sectoral-statistics/3030646>
- ESS (2023). *European Social Survey European Research Infrastructure* (ESS10 - integrated file, edition 3.2). Norwegian Agency for Shared Services in Education and Research. https://doi.org/10.21338/ess10e03_2
- Euroviews (2022). EU leaders must pay attention to threatened civic freedoms in Slovenia. *Euroviews*, 17. 1. '22, <https://www.euronews.com/2022/01/17/eu-leaders-must-pay-attention-to-threatened-civic-freedoms-in-slovenia-view>
- Foucault, M. (1983). "Discourse and Truth: the Problematization of Parrhesia." *6 lectures at University of California at Berkeley*, CA, Oct-Nov. 1983, https://foucault.info/parrhesia/?utm_source=chatgpt.com
- Frančišek, P. (2014). *Veselje evangelija*. Ljubljana: Družina.
- Fruchaud, H. P., & Lorenzini, D. (ur.) (2019). *"Discourse and Truth" and "Parresia."* Chicago: The University of Chicago Press.
- Furlan, J. J. (2018). »Kdor ne dela, naj ne je«. *Dnevnik*, 17. 2. '18, <https://www.dnevnik.si/mnenja/kolumne/jedrt-furlan-jez-kdor-ne-dela-naj-ne-je-2305477/>
- Gans, H. J. (1972). The positive functions of poverty. *American Journal of Sociology*, 78(2), 275–289.
- Gans, H. J. (2012). The benefits of poverty. *Challenge*, 55(1), 114–125.
- Ganti, A. (2024). Employee Stock Ownership Plan (ESOP): what it is, how it works, and advantages. *Investopedia*, 5. 11. '24, <https://www.investopedia.com/terms/e/esop.asp>
- Garland, D. (2023). *Socialna država*. Ljubljana: Krtina.
- Ellerman, D., Gonza, T., & Berkopce, G. (2022). European Employee Stock Ownership Plan (ESOP): the main structural features and pilot implementation in Slovenia. *SN Business & Economics*, 2, str. 186, 23. 11. '22, <https://ied.si/wp-content/uploads/2024/06/SN-Business-and-Economics-Reprint-EuroESOP.pdf>
- Gonza, T., & Kanjuo Mrčela, A. (2024). Ekonomska demokracija: orodje za vključujoč in trajnostni gospodarski razvoj (str. 207–220). V I. Svetlik, & N. Toš (ur.), *Izzivi trajnostnemu razvoju Slovenije*. Ljubljana: Akademija znanosti za trajnostni razvoj Slovenije, Fakulteta za družbene vede, Univerza v Ljubljani.

- Grgič, M. (2024a). Zakon o nagrajevanju delavcev običal na ministrstvu za finance. *Delo*, 10. 1. '24, <https://www.delo.si/gospodarstvo/novice/usklajeni-zakon-o-nagrajevanju-delavcev-obical-na-ministrstvu-za-finance>
- Grgič, M. (2024b). Podjetja pogrešajo spodbude za udeležbo pri dobičku in notranje lastništvo. *Delo*, 30. 4. '24, <https://www.delo.si/gospodarstvo/novice/podjetja-pogresajo-spodbude-za-udelezbo-pri-dobicku-in-notranje-lastnistvo>
- Haralambos, M., & Holborn, M. (2005). *Sociologija, teme in pogledi*. Ljubljana: DZS.
- Hočevar, B. (2025). Lidija Jerkič: Vzrok za nezadovoljstvo s pokojninami ni reforma, ampak plače (intervju). *Delo*, 28. 4. '25, str. 2.
- Izjava Piratske stranke (2020). Ob mednarodnem dnevu zadrug. *Pirati*, 5. 7. '20, <https://piratskastranka.si/ob-mednarodnem-dnevu-zadrug/>
- Keber, D. (2024). *Solidarnost ali pohlep: javno no zdravstvo na razpotju*. Ljubljana: Založba Sanje.
- Keber, D. (2025). Zgodovinska odločitev. Toda treba jo bo vzdržati (intervjuvar: Markeš, J.). *Sobotna priloga Dela*, 19. 4. '25., str. 4.
- Kordež, B. (2019). O perspektivah notranjega lastništva – primer družbe Domel. *Damijan blog*, 15.8. '19, <https://damijan.org/2019/08/15/o-perspektivah-notranjega-lastnistva-primer-druzbe-domel/>
- Krek, J. E. (1895). *Črne bukve kmečkega stanu*. Ljubljana: Katoliška tiskarna (samozaložba). <https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-80KGEPPF/8e78a479-4487-4fb8-bc96-7801c0c8a0cf/PDF>
- Krek, J. E. (1901). *Socializem*. Ljubljana: Slovenska krščansko-socialna zveza.
- Lebinger, A (2025). Prodati podjetje zaposlenim bi bilo davčno ugodneje. *Dnevnik*, 20. 5. '25, <https://www.dnevnik.si/novice/slovenija/prodati-podjetje-zaposlenim-bi-bilo-davcno-ugodneje-2733570/>
- Marn, U. (2010). Ali smo še socialna država? *Mladina* 45, 12. 11. '10, str. 19–23.
- Marx, K. (1961). *Kapital*, 1. zv. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Max, K., & Engels, F. (1848/1980). *Manifest komunistične stranke*. Ljubljana: Komunist.
- Mlakar, N. (2023). Socialni transferji: tveganja za goljufije obstajajo, a vzpostavljen je nadzor. *Primorske novice*, 20. 3. '23, <https://primorske.svet24.si/2023/03/19/socialni-transferji-tveganja-za-goljufije-obstajaj>
- MMC (2025). »Obramba je bistveno več kot vojska, so tudi investicije v dvojno rabo, logistika, kibervarnost ...« *MMC RTV SLO*, 8. 5. '25, <https://www.rtvlo.si/slovenija/obramba-je-bistveno-vec-kot-vojska-so-tudi-investicije-v-dvojno-rabo-logistika-kibervarnost/745032>
- Ostry, J. D., Berg, A., & Tsangarides, C. G. (2014). Redistribution, inequality, and growth. *International Monetary Fund (IMF)*, 14. 2. '14, https://www.researchgate.net/publication/286316818_Redistribution_Inequality_and_Growth
- Pazzanese, C. (2020). How political ideas keep economic inequality going. *The Harvard Gazette*, 3. 3. '20, <https://news.harvard.edu/gazette/story/2020/03/piketlys-new-book-explores-how-economic-inequality-is-perpetuated/>
- Piketty, T. (2014). *Kapital v 21. stoletju*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Piketty, T. (2020). *Capital and ideology*. Boston: Belknap Press of Harvard University Press.
- Pirc Musar, N. (2025). Stranke si med seboj čisto nič ne zaupajo. *Sobotna priloga Dela*, 3. 5. '25, str. 14–17.
- Repovž, G. (2025). Test. *Mladina* 19, 9. 5. '26, str. 2.

- Schmit, N., Eichel, H., Caldera, J. Wood, S. Collignon, S., Silvers, D., & Zsolt de Sousa, H. (2025). The end of certainty: a new geopolitical era begins in 2025. *Social Europe*, 2. 5. '25, <https://www.socialeurope.eu/the-end-of-certainty-a-new-geopolitical-era-begins-in-2025>
- Stat.si (2024). Student enrolment in tertiary education. *Statistical Office RS*, 23. 5. '24, https://www.stat.si/StatWeb/en/News/Index/12871?utm_source=chatgpt.com
- Stat.si (2025). Paritete kupne moči in bruto domači proizvod na prebivalca v standardih kupne moči, evropske države, 2021–2023. *Statistični urad RS*, 18. 12. '24, https://www.stat.si/StatWeb/News/Index/13295?utm_source=chatgpt.com
- The Straits (2021). Slovenia police fire tear gas at Covid-19 protest rally. *The Straits Times*, 16. 9. '21, https://www.straitstimes.com/world/europe/slovenia-police-fire-tear-gas-at-covid-19-protest-rally?utm_source=chatgpt.com
- Tomazin, I. (2013). Helikopterji dokazano rešujejo življenja. *Delo*, 14. 2. '13, <https://old.delo.si/novice/znanoteh/helikopterji-dokazano-resujejo-zivljenja.html>
- Tomazin, I. (2016). »Lahko bi bili najboljši, smo pa na repu EU« (intervjuvarka: Zajec, B.). *Delo*, 26. 8. '16, <https://old.delo.si/ozadja/lahko-bi-bili-najboljsi-smo-pa-na-repu-eu.html>
- Toš, N. (ur.) (2018). *Vrednote v prehodu XII. (Slovenija v mednarodnih in medčasovnih primerjavah ISSP 1994–2018, ESS 2002–2016, EVS/WVS 1992–2017, SJM 2018)*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, IDV, CJMMK (e-izdaja).
- Zakon o gozdovih (1993). *Ur. l. RS*, št. 30/93.
- Žerjavič, P. (2025). Slovenija za velike naložbe v obrambo. *Delo*, 1. 5. '25, <https://www.delo.si/novice/svet/slovenija-gre-v-velike-nalozbe-v-obrambo>